

MAAK VAN TAALKUNDE NOU EINDELIJK EEN SCHOOLVAK!

Liesbeth Koenen

Dames en heren,

Helemaal achterin het vriesvak lag het inmiddels, maar speciaal voor deze gelegenheid heb ik het pakketje maar eens ontdooid. Het was in 1996 dat de vergevorderde plannen om van taalkunde een schoolvak te maken de diepvries ingingen. Om voor mij volkomen duistere redenen. Toen al het ijs verdwenen was, begreep ik het nog steeds niet. Alle voordelen van taalkunde-als-schoolvak lagen er nog even fris bij. Terwijl de ontwikkelingen van de laatste jaren hooguit nieuwe argumenten opleveren om zo'n vak razendsnel in te voeren.

Laat me u schetsen waarom. Eerst maar even wat zaken die goed geconserveerd bleken te zijn. Het stralende middelpunt is nog altijd het menselijk taalvermogen. Dat is in die jaren gelukkig helemaal intact gebleven. Nog steeds komen leerlingen dus de school binnen met een grote schatkist onder hun arm: een verbluffende hoeveelheid taalkennis. Gratis en voor niks opgedaan nog voor ze zelfs maar leerden schrijven en lezen, en een onuitputtelijke bron voor de taalkundedocent. Die met zijn werkzaamheden alle leraren die een taal onderwijzen grote diensten kan bewijzen. Daarom moet hij (jaja, of zij natuurlijk) er ook gauw mee beginnen. Meteen in de eerste klas, en niet pas als leerlingen in dat vermaledijde studiehuis komen dat ze nu toch alweer willen afbreken. Het vreemde-talenonderwijs begint direct, dus moet er meteen een taalkundeleraar beginnen om simpele basisdingen te vertellen. Zoals dat er een beperkte hoeveelheid ingrediënten en een beperkte hoeveelheid bouwprincipes is waaruit talen kunnen bestaan.

Neem de spraakklanken: van de pakweg honderd in de wereld heeft een leerling die Nederlands spreekt er meteen al zo'n veertig helemaal onder de knie. Een sterke uitgangspositie, die bijvoorbeeld goed kan dienen om uit te leggen dat in het Nederlands een d aan het eind van een woord weliswaar consequent klinkt als een t, maar dat dat niet altijd zo hoeft te zijn. In het Engels gebeurt het niet.

Hadden ze me dat verteld op school, dan was mijn uitspraak veel eerder ontnederlandst. En had ik toen gehoord dat zinnen wel bestaan uit woorden, maar dat die woorden op posities staan, dan was ter plekke het raadsel ontsluiert van waar nou toch het Engelse werkwoord thuishoorde. Ik snapte er niks van hoe het kon dat het het ene moment was als in het Nederlands, maar dan ineens weer niet, en deed er dus maar een gooi naar.

Zo zijn er talloze dingen die een paar stevige handvatten bieden bij het leren van vreemde talen. De Fransen zijn misschien wel gekke jongens, maar als je eenmaal

begrijpt dat ze vaak de omgekeerde volgorde gebruiken van wat wij toevallig gewend zijn ('leidingwater' is bij hen 'waterleiding' en omgekeerd, en 'gele trui' is 'trui geel') dan wordt zo'n taal heel wat minder ongrijpbaar. Het zijn variaties op een thema. Waarbij bijvoorbeeld de variatie die het Nederlands is verdacht veel lijkt op het Duits, aan de hand waarvan je trouwens ook wat dingen uit het Latijn toegankelijk kunt maken. En dit is nog maar een kleine greep van alles wat je, uitgaande van de kennis van het Nederlands die de leerlingen al hebben, inzichtelijker en daardoor makkelijker kunt maken.

Maar niet alleen alle talen zijn gebaat bij een vak taalkunde. Wie inzicht heeft verworven in zinsstructuren in verschillende talen, snapt ineens iets van hiërarchieën en afhankelijkheden. Ideaal voor bijvoorbeeld de wiskundeles, maar niet minder voor het maatschappelijk leven. Ik zweer dat ik door de taalkunde organisatiestructuren beter en eerder doorgrond. En het helpt ook enorm om de weg te vinden op een computer en op het internet. Voor mij is het allemaal geen ondoordringbaar bos, maar ik zie juist overal dezelfde bomen waarin je zinnen weer kunt geven. Directory-structuren lijken op grammaticale boomstructuren.

Of neem programmeren. Ooit volgde ik een cursus programmeren in Pascal en ik beet mijn tanden stuk op het begrip recursie. Recursie is een fenomeen dat op allerlei plaatsen opduikt, van fractals tot... in menselijke taal. Aan de hand van bijvoorbeeld een in een zin ingebedde zin kun je leerlingen laten zien dat ze het trucje dat achter recursie zit allang kennen en perfect uitvoeren. Taal is iedereen vertrouwd, van daaruit de stap maken naar abstracte zaken uit de wiskunde of de informatica zal voor velen makkelijker zijn.

Nog een voordeel van taalkundelessen dat recht overeind is blijven staan, is dat je er een aardiger mens van kunt worden. Wanneer iemand weet hoe ingenieus het taalsysteem is waar hij zelf moeiteloos mee werkt, hoe verfijnd zijn kennis is, hoe razendsnel hij taal verwerkt en produceert, zal hij vanzelf meer begrip kunnen opbrengen voor degenen bij wie er om de een of andere reden iets hapert. Bij die klasgenootjes met dyslexie bijvoorbeeld, of de stotteraar van het stel. Ook opa's en oma's en andere leden van de snel vergrijzende samenleving die getroffen zijn door afasie, of woordvindingsmoeilijkheden hebben die samenhangen met dementie kunnen vast op meer geduld rekenen als de jeugd geweest is op de complexiteit van wat ze zelf voor lief nemen: vrijwel altijd precies kunnen zeggen wat je bedacht had te willen zeggen, moeiteloos snappen wat er tegen jou gezegd wordt.

Of neem de doven, dat wil zeggen degenen onder hen die doof geboren zijn of het al snel daarna werden. Als die proberen te praten klinkt dat in niet-geïnformeerde horende oren vaak of ze niet helemaal goed bij hun hoofd zijn. Horenden schrikken van dat geluid. Maar zou dat niet veel minder het geval zijn wanneer ze op school bij taalkundeles allemaal geleerd hadden dat doven over de hele wereld het springlevende bewijs vormen van de immense kracht van het menselijk taalvermogen? Want iedere dovengemeenschap blijkt in de praktijk botweg via een ander kanaal een complete, in

alle relevante opzichten vergelijkbare taal te ontwikkelen: dat zijn de vele gebarentalen die er bestaan.

Dan zijn er de buitenlanders, en de Surinamers. De Turkse bakker op de hoek of op tv zegt dingen als 'Hij ziek'. Wie wel eens gehoord heeft dat het Turks, net als nog een heleboel andere talen, geen koppelwerkwoorden heeft, denkt minder gauw 'wat een kromtaal'. Een les over de intrigerende manier waarop in het Turks de bouwstenen uit de taal doos aan elkaar geplakt kunnen worden zal de waardering voor het gebroken Nederlands van veel Turken doen groeien. Want het Nederlands en het Turks komen duidelijk uit verschillende taalfamilies. En zou het imago van de Marokkaanse jongeren niet opknappen als iedereen op school eens te zien kreeg hoe knap die jeugd aldoor tussen twee talen switcht? Surinamers spreken dikwijls een creolentaal, waar een zeer boeiende en ook gruwelijke geschiedenis aan vast zit. Die kennen brengt de cultuur van Surinamers dichterbij.

Allemaal al lang bestaande redenen om in elke school taalkundeles te gaan geven. De voorbeelden zijn naar believen nog heel lang uit te breiden, maar er zijn ook nieuwe aanleidingen.

Nieuw is bijvoorbeeld de algehele somberte in het onderwijs. De werkdruk van zowel leraren als leerlingen is groot, klagen ze. Maar zwaar vinden we over het algemeen dat wat we niet leuk vinden. En niks lijkt me zo mooi als taalkunde geven. Dat betekent complimenten uitdelen, heerlijk. Als taalkundedocent kun je je leerlingen laten zien hoe knap ze zijn. Ze weten namelijk niet wat ze weten, om nog even een variant aan te halen op de titel die Wim Klooster ooit bedacht voor een schoolmethode.

En ze weten onnoemelijk veel. Dat 'ik begrijp er een snars van' raar is, dat in 'zij' en 'Marietje' nooit dezelfde persoon kunnen zijn in het zinnetje 'Zij hoorde dat Marietje een bad nam', dat 'de vek blakt de mukken' wel Nederlands zou kunnen zijn, maar 'De blakt vek mukken de' niet. En nog veel meer aan de hand waarvan je direct inzicht kunt geven in het taalsysteem dat ze tot in de puntjes beheersen. Ook voor leerlingen moet het fantastisch zijn te vernemen dat ze ergens waanzinnig goed in zijn. Zelfs in wiskunde, want bij taal komt heel wat onbewust rekenwerk kijken.

Maar taalkundeles is ook sterke-verhalenles. Over de wolvenkinderen Amala en Kamala, over het meisje Genie dat opgesloten zat en tegen wie tot haar dertiende nooit gesproken werd, over de pogingen om apen taal te leren, over de Engelse Christopher met een IQ van veertig die nog niet eens zijn eigen jas kan dichtknopen, maar wel meer dan twintig talen opmerkelijk goed beheerst, over Patricia Neal, de vrouw van Roald Dahl, die een hersenbloeding kreeg en niets meer kon zeggen, maar met veel trainen toch weer leerde praten. Schitterend en ook nog leerzaam materiaal waarbij leerlingen aan de lippen kunnen hangen van hun leraar.

Veel verhalen over hersenen dus ook. Over waar taal wel niet allemaal zit, behalve links boven je oor, en hoe je dat kan zien. Over dat je grappen niet meer snapt, en

alles letterlijk neemt als er op een plekje rechts in je hersenschors een beschadiging is opgetreden, over hoe kapotte amandelkernen (gebiedjes middenin je hersens) maken dat ook je concepten van dieren en planten stuk gaan, zodat je bijvoorbeeld gaat denken dat een schildpad de grootte van een olifant heeft.

Er is natuurlijk inmiddels ook veel nieuw onderzoek, juist op dit gebied. Zo is nog maar kort bekend dat een tweede taal een eigen, aanwijsbaar afgezonderd stukje van de hersenen 'krijgt' wanneer je die vreemde taal pas later leert, terwijl tweetalig grootworden (en dat doen steeds meer leerlingen) betekent dat die talen samen een en hetzelfde gebiedje in beslag nemen. Wat dat wil zeggen is weer de vraag, het zijn intussen wel stuk voor stuk spannende verhalen.

Nieuw is ook de alomtegenwoordigheid van het internet, dat bijvoorbeeld vol automatische vertaalprogramma's zit. Laat leerlingen eens wat tekst door die gehaktmolens gooien. Kijk wat eruit komt, lach mee, en toon daarmee opnieuw aan hoe waanzinnig knap wij mensen zijn.

Maar er is meer dat je aan het gebrek aan motivatie kunt doen: leerlingen moeten niks hebben van dure gedichten of Literatuur met een hele grote L? Probeer eens een andere invalshoek. Dichters breken sommige regels, doen als het ware een beroep op onze onbewuste kennis. Laat dat zien. Hoe een woord klinkt is in principe puur toeval. Maar een dichter maakt daar een gelukkig toeval van. Hij speelt met het systeem, knabbelt aan de randjes daarvan. Neem eens een Sinterklaasgedicht en laat leerlingen daar bloedserius naar kijken. Wat gebeurt daar nu eigenlijk? Of pak een mooie dialoog, en kijk hoe dat in zijn werk gaat. Hoeveel er impliciet blijft, niet letterlijk wordt uitgesproken, bijvoorbeeld. En hoe de 'beurten' wisselen. Leerlingen die enig gevoel hebben gekregen voor het spel met woordvolgordes en betekenissen dat schrijvers spelen, krijgen allicht meer lol in lezen.

Nieuw is intussen ook de klacht dat er voor de leraar Nederlands te weinig uren over zijn om iets moois in te doen. Wel, taalkunde zal dikwijls door Neerlandici gegeven worden, en die hebben echt alle reden om elders uren te halen. Bij de vreemde talen, die er uitsluitend profijt van zullen hebben. Maar ook bij wiskunde, bij biologie, bij geschiedenis valt er op goede gronden wat tijd af te knabbelen.

En er gaat nu onevenredig veel heen aan taalvaardigheidsonderwijs? Dat is ook weer het mooie van taalkundelessen: die maken dat je daar minder van nodig hebt. Als je bijvoorbeeld wel eens uitvoerig geweest bent op de mogelijkheden en onmogelijkheden van verwijfwoorden, en wat verder nog meer op wat kan terugslaan, dan maak je daar in een volgend opstel of werkstuk (ook voor andere vakken!) minder gauw een fout mee. Sowieso is gezien hebben hoe machtig het instrument is dat je met taal zomaar gratis in handen hebt gekregen, en hoe goed je erin bent een stimulans om meer en beter te schrijven, lezen, discussiëren.

Enfin. Ook uit de nieuwe redenen om taalkunde onmiddellijk in te voeren op elke

school is dit maar een greep. En ook hier zijn nog veel meer voorbeelden ter invulling bij te verzinnen. Laat uw eigen fantasie er maar eens op los. Echt, taalkundeles is de ideale combinatie van nuttig en leuk.

Deze dag moet een vervolg krijgen? Dat lijkt me geen punt. Om te beginnen: laten we dat plannenpakketje nou niet opnieuw invriezen. Daar wordt niets ooit lekkerder van. Verder zit er maar een ding op: laat van u horen! Maak trammelant. Bestook de kranten met brieven en stukken, bel radio- en tv-redacties plat. Een smeekschrift voor Karin Adelmund moet zo op te stellen zijn. Of een mooi ouderwets heftig pamflet. En dan, bij wijze van ondersteuning, allemaal naar het Binnenhof en massaal gelijktijdig uit veler kelen een bede tot haar richten: Oh, goede mevrouw Adelmund die in de regering zijt, laat ons toch vanaf heden ons dagelijks brood met meer plezier verdienen. Geef ons een vak taalkunde!